

Düyûn-u Umumiye

1881-1928 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını denetleyen kurumun adıdır. II. Abdülhamit döneminde kurulmuştur. Sözcük, "Genel Borçlar" anlamına gelmektedir. Düyun-u Umumiye kurulduğu yıldan itibaren, Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve malî yaşamı üzerinde etkili bir rol oynamıştır. Düyun-u Umumiye binası, İstanbul-Eminönü ilçesinde bulunmaktadır. Bina Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün emri ile İstanbul (Erkek) Lisesine tahsis edilmiştir. Osmanlı Devleti, ilk dış borçlanmasını, Kırım Savaşı sırasında, savaş maliyetlerini karşılamak için gerçekleştirdi. Ancak malî durumu düzelmeyen devlet, savaştan sonra da borç almayı sürdürdü. Bundan sonra da borçlanmayı neredeyse alışkanlık hâline getiren Osmanlı Devleti, yaşadığı her ekonomik sıkıntıda dış borç almaya başladı. Bu borçların verimli kullanılamaması sonucu, kısa sürede değil borçlar, faizleri bile ödenemez hâle geldi. 1874'de devlet mali iflasın eşliğinde iken bir kararname çıkardı. Bu kararnamede, Osmanlı Devleti vadesi gelen borç taksitinin ancak yarısını ödeyeceğini açıklıyordu. Fakat, açıklanan bu söz de yerine getirilemedi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Osmanlı yönetimi yeni bir mali bunalıma sürüklendi ve Osmanlı Bankası ile Galata Bankerleri'nden almış olduğu iç borçlarını da ödeyemeyeceğini açıkladı. Osmanlı Devleti güçsüzleştikçe dış ülkelere imtiyazlar vermiş, borç aramış, ödün verdikçe ve borçlandıkça daha fazla güçsüzleşmiştir. Alınan borçların yüksek faizli oluşu, bütçe açığı kapatma ve ekonomik getirisi olmayan işlerde kullanılması sebebiyle; 1875 yılında iflasını açıklayan devlet, 1881'de dış alacaklılarına mali açıdan teslim olmuştur. Muharrem Kararnamesi'nin 15. maddesine göre; alacaklıların menfaatini korumak ve borçların ödenmesini bir plan dâhilinde yürütmek üzere, Düyûn-u Umumiye İdaresi (Düyûn-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi)kuruldu. Toplam yedi üyeden oluşan bu meclisin merkezi İstanbul'dadır. Meclis, İngiliz, Hollandalı, Fransız, Alman, Avusturya, İtalyan ve Osmanlı'dan oluşmaktadır. Süresi beş yıl olan meclisteki üyeler yeniden seçilme hakkına sahiptirler. İdare, vergi toplama hakkına sahip olduğu gibi, gelir kaynaklarını işletme hakkına da sahiptir. Kurulun üyelerinin dolaylı yollardan Batılı ülkelere atanması ve kurul üyelerinin Osmanlı ile iş ilişkisindeki şirketlere yakınlığı nedeniyle, Osmanlı Devleti yarı sömürge hâline getirilmiştir. Düyun-u Umumiye İdaresi, Osmanlı Devleti'nin yirmiyi aşkın kentinde toplam beş bin kişilik bir kadro kurmuştur. Hiçbir borç ödemesini yapamayan Osmanlı Devleti, sonunda alacaklılarla anlaşma yoluna gitti. Alacaklılarla masaya oturan imparatorluk, 1879'da damga, alkollü içki, balık avı, tuz ve tütünden alınan vergi gelirlerini 10 yıl boyunca iç borçlar karşılığı olarak alacaklılara bıraktı. Ancak, alacaklı Avrupa devletleri buna tepki gösterdi ve 1881'de damga, alkollü içki, balık avı, tuz, tütün ve ipekten alınan vergilerin tüm geliri iç ve dış borçlara ayrıldı. Bu vergileri toplama ve alacaklılara ödeme görevi de yeni kurulan Düyun-u Umumiye İdaresi'ne verildi. Düyun-u Umumiye İdaresi'nin görevi, Osmanlı Devleti'nce kendisine tahsis edilen gelir kaynaklarından Osmanlı Devleti'nin dış borç anapara ve faizlerinin geri ödenmesini sağlayacak fonlar yaratmaktır. Düyun-u Umumiye İdaresi, elde ettiği kaynaklardan her yıl % 1'i anapara, % 4'ü faiz olmak üzere Osmanlı borçlarının % 5'ini ödeyecektir. Eğer elde ettiği gelir borçtan fazla olursa kalan kısım Osmanlı hazinesine aktarılacaktır. Ama 1882-1914 tarihleri arasında Osmanlı gelirleri hiçbir zaman bu oranı aşmamıştır. Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasından sonra Osmanlı Devleti Avrupa piyasalarına tahvil satarak borçlanmasını sürdürmüştür. Osmanlı maliyesindeki etkin denetim Osmanlı tahvillerinin riskini azalttığı için, daha düşük faizle borçlanma mümkün olmuştur. Ancak bu idare sayesinde Avrupalılar alacaklarını eksiksiz tahsil ederken, Osmanlı'nın ödediği anapara ve faizler aldığı yeni borçlardan oldukça yüksek düzeylerde seyretmiştir. Öyle ki, Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde, Osmanlı'ya Avrupa sermayesi tarafından verilen borçlarının yaklaşık iki katı, anapara ve faiz ödemeleri olarak Avrupa'ya aktarılmıştır. Paris ve Londra bankalarının temsilcileri bu dönemde Türk devlet adamlarını, borçlarını yeniden borçlanarak ödenebileceğine ikna etmişlerdir. Yani Osmanlı, hızla yükselen borcunu

ödemesi için tekrar borçlanmaya başvurması gerektiğine inandırılmıştır. Bu idare “devlet içinde devlet” görünümünde olmuş, yapılan işler hakkında Osmanlı Devleti’ne herhangi bir bilgi aktarımı yapılmamıştır. Örneğin, İtalya, Düyun-u Umumiye ’den aldığı istikrazla Trablus Savaşı’nı finanse etmiştir. Buradan Osmanlı’nın kendi gelirleriyle kendisine açılmış bir savaşı finanse ettiği anlaşılmaktadır. 1880 yılından 1903 yılına kadarki dönemde meydana gelen dış borçlanmalar incelendiğinde, bu dönemdeki borçlanmaların nedenlerinin başında eski borçların ödenme amacı gelmektedir. Giderek ağırlaşan mali bunalım sonucunda, 1914 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti’nin dış borçları 160 milyon İngiliz sterlinine ulaşmıştır. Eski borçların anapara ve faizlerinin ödenmesi için, yeni borç kaynaklarına başvurulması zorunlu hale gelmiştir. Bu dönemde Osmanlı yöneticileri, Avrupa para piyasalarına yeniden borçlanmak, dolayısıyla tahvillerini satmak için Almanya ve Fransa arasındaki rekabetten faydalanmaya çalışmıştır. Ancak eski borçların anapara ve faizlerinin ödenmesi için yeni borçlanmalara girişilmesi beraberinde eski tavizlere yenilerinin eklenmesini getirmiştir. Osmanlı ekonomisi artık borç almak için yeni ödünler vermeye mecbur kaldığı bir sürece girmiştir. 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması ile Düyun-u Umumiye İdaresi’nin gelir toplama yetkisi sona ermiştir. Lozan Antlaşması döneminde toplam borç miktarı 161.303.833 altın lirasıdır. Lozan Antlaşması’nı takiben 1925 yılında Paris’te yapılan bir toplantı sonucunda Osmanlı Devleti’nin borçlarının, devletin parçalanmasıyla oluşan 16 yeni devlete paylaşılması kararına varılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bu paylaşımındaki en fazla yük olarak Osmanlı Devleti’nin dış borçlarının %73,59’unu devralmıştır. 1929 ekonomik krizinde Türkiye borçları ödemekte zorluk çekmiştir. Bunun üzerine hükümet, Türkiye’de yabancı para, hisse senedi, tahvil alım satımını yasaklamıştır. Borcun 1933 yılı bakiyesi 79.820.563 TL olup o zamanki kura göre yaklaşık 65 milyon dolardır. Bu borcun 25 Nisan 1944 tarihli bir antlaşma ile on yıllık bir süreçte tasfiyesi kararlaştırılmıştır. Bütün borçların ödenmesi ise, vadesinden önce 1954 yılında bitirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, şarta bağlanmış borçların ne anlama geldiğini ve bunun ulusal bağımsızlık açısından devlete nasıl zarar verebileceğini çok iyi anlamış bir kişiydi. 1921 yılından itibaren TBMM’nin açış konuşmalarının istisnasız hemen tümünde, denk bütçe, bağımsız maliye, vergi uygulamaları ve Türk parasının değerinin korunması yönünde görüş bildirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Ankara’da kurulan Meclis Hükûmeti başlangıçtan beri Düyun-u Umumiye İdaresi’ni tanımamıştır. Düyun-u Umumiye İdaresi’nin yıllık raporları okunduğu zaman Kurtuluş Savaşı’nı yürüten güçlerin, bu devlet içindeki devleti nasıl tasfiye ettikleri açık bir şekilde anlaşılabilir. Düyun-u Umumiye’nin bir raporunda aynen şu ifade sıkça ve maddeler hâlinde yer alır: “...vilayetinde gelirleri toplamak mümkün olmamıştır.” Bu ibarelerden Kurtuluş ordularının bu illeri düşman işgalinden kurtardığı anlaşılabilir. Nihayet İstanbul’un ele alınması ile Düyun-u Umumiye İdaresi artık hiçbir gelir toplayamaz hâle gelmiştir. Genç Cumhuriyet bu idareyi tanımayı tek taraflı olarak reddetmiş fakat borçlarının tamamını ödemiştir.

Dilek TEMİZ DİNÇ

KAYNAKÇA

Dünden Bugüne: Kapitülasyonlar, ATO Yayınları, No. 75, Ankara 2004.

İNCE, Macit, **Devlet Borçları ve Türkiye**, Gazi Kitabevi, Ankara 2001.

KONGAR, Emre, **Tarihimizle Yüzleşmek**, Remzi Kitabevi, 35. Baskı, 2008.

ORTAYLI, İlber, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfusu**, Alkim Yayınevi, 9. Baskı, 2006.

PAMUK, Şevket, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e**, İmge Kitabevi, 16. Baskı, 2007.

ŞEKER, Murat, "Osmanlı Devleti'nde Mali Bunalım ve Dış Borçlanma", **CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C 8, S 2, 2007.

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/duyun-u-umumiye/?pdf=3689> adresinden erişilmiştir